

ἀποκτᾶ κανεῖς σεβασμὸν διὰ τὴν γλώσσαν.» Πλὴν ἢ ἐκ τῆς καταργήσεως ταύτης προελθούσα κρίσις του δὲν σταματᾶ ἐδῶ.

Ἡ θέσις τῶν Ἐπιστημῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ λόγῳ τῆς καταργήσεως ταύτης διεσαλεύθη. Ἐν ἐναντία περιπτώσει οὐδέποτε θὰ ἐνεφανίζοντο εἰς τὴν θέσιν τοῦ Κάντ τὰ ἡμίφωτα τῶν Φίχτε, Σέλλιγγκ καὶ Χέγκελ. Ἐν ἐναντία περιπτώσει δὲν θὰ ἔμενον ἀπαρτήρητος ἢ περὶ τῶν χρωμάτων διδασκαλία

τοῦ Γκαῖτε καὶ δλόκληρος ἡ φιλοσοφία του. Ἄς στρέψωμεν λοιπὸν πάλιν πρὸς τὴν δροσερὰν πηγὴν τῶν ἀρχαίων. Δὲν ὑπάρχει καλλιτέρα ἀναψυχή διὰ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς ἀνάγνωσιν τῶν ἀρχαίων κλασικῶν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν συντόμῳ ἡ θέσις τοῦ Σοπενχάουερ, τοῦ φιλοσόφου τῆς Βουλῆσεως, ὡς πρὸς τὰ θεμελιωδέστερα τῶν παιδαγωγικῶν ζητημάτων.

Ω.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ

[Ἰπὸ W. WINDELBAND καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χαϊλδευβέργης].

(Συνέχεια καὶ τέλος)

Κατὰ τὴν πρώτην καταδίκην ἐκτὸς τῶν προσωπικῶν ζητημάτων ἔπαιξεν ἀναμφιβόλως τὸν κυριώτερον ῥόλον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ τὴν ἀρχὴν καταλαβοῦσα Δημοκρατία ἠθέλησε διὰ τῆς καταδίκης τοῦ λαϊκωτέρου φιλοσόφου νὰ καταδείξῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῆς ἐναντίον τῆς ἠθικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀσωτεΰσεως τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Λαοῦ, θεωρήσασα τοῦτον ὡς τὸν κύριον αἴτιον αὐτῆς.

Τὸ ὅτι δὲ ὁ Σωκράτης ἐθεωρήθη ἀκριβῶς ὡς ἀντίπαλος τοῦ Δημοκρατισμοῦ, ὡς φίλος ἐπομένως τῆς Ἀριστοκρατίας ἦτο ἀρκετὰ σημαντικὸν ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν πάντες ἐπίστευον **ὅτι αἴτιος** τῆς ἥττης κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἦτο αὐτὴ αὐτὴ ἡ Ἀριστοκρατία.

Ἦσαν λοιπὸν πολιτικά καὶ κοινωνικά συμφέροντα, τὰ ὅποια ἐκτὸς τῶν προσωπικῶν, τὰ ὅποια τόσον ὀλίγον γνωρίζομεν, ἔπαιξαν τὸν κυριώτερον ῥόλον κατὰ τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους.

Ἦσαν ὁμῶς ταῦτα καὶ ἡ αἰτία τῆς καταδίκης τοῦ Σωκράτους εἰς θάνατον; Φρονῶ ὅχι ἢ μόνη. Ὡς γνωστὸν κατὰ τὸν ἀττικὸν ὄργανισμὸν τῶν δικαστηρίων ἐξητάζετο κατὰ πρῶ-

τον, ὅπως καὶ σήμερον παρὰ τοῖς ὀρκωτοῖς δικαστηρίοις τὸ ζήτημα τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου καὶ ἐξεδίκετο ἐπὶ τούτου ἀπόφασις εἴτε ἀθωωτικὴ εἴτε καταδικαστικὴ. Ταύτην δὲ ἠκολούθει δευτέρα ἀπόφασις τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου, ἣτις ἐπέβαλλε καὶ τὴν ποινήν. Μεταξὺ ὁμῶς τῶν δύο τούτων ἀποφάσεων εἴχετο τὸ δικαίωμα νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τοῦ μεγέθους τῆς ποινῆς τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς πρέπουσαν νὰ ἐπιβληθῇ αὐτῷ.

Προσεπάθει δὲ κατὰ συνήθειαν ὁ κατηγορούμενος κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἀπολογίαὶν του ὁμολογῶν τὴν πρᾶξιν μετανοῶν δι' αὐτὴν νὰ κινήσῃ τὸν οἶκτον τῶν δικαστῶν του κ.ε. καὶ οὕτω κατορθώσῃ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς αὐτὸν μίᾳ ἐπιεικεστέρῳ ποινῇ.

Γνωρίζομεν ὅλοι τίνα παράδοξον χρῆσιν ἔκαμε τοῦ δικαϊώματός του τούτου ὁ Σωκράτης. Ἐὰν συνάξωμεν ὅλας τὰς πληροφορίες, αἵτινες κατ'ὀρθωσαν νὰ διασωθῶσι μέχρις ἡμῶν, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀσθενὴς ἐκείνη πλειοψηφία, ἡ πλειοψηφία ἐκείνη ἐξ ψήφων μεταξὺ ὀλοκλήρων ἑκατοντάδων δικαστῶν, ἣτις ἀνεγνώρισε αὐτὸν ὡς ἔνοχον πᾶν ἄλλο κατὰ τὴν πρώτην στάσιν τῆς δι-

κης ἀπῆιτε ἢ τὴν εἰς θάνατον καταδίχην.

Ἐξορία ἦτο τὸ περισσότερον τὸ ὅποτον ἠδύνατό τις νὰ περιμένῃ ἀπὸ μίαν τοιαύτην ψῆφον. Αὐτοὶ δὲ οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτους εἶχον τὴν πεποιθήσιν, ὅτι οὗτος διὰ μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης χρηματικῆς ἀμοιβῆς ἠθέλεν ἀπαλλαγῆ.

Μόνον ὁ Σωκράτης διέψευσε τὰς ἐλπίδας ὄλων. Ὁ σοφὸς περιεφρόνει τὴν πανουργίαν. Ἡ ἀλήθεια, ἣτις ἐπλήρου τὴν ψυχὴν του, ἦτις ἐπλήρωσε ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του, ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον. Εἶχε τὴν συνείδησίν του ἀναπαυμένην, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ εἴπῃ ἐνώπιον πάντων, ὅτι παραμελήσας τὰ τοῦ οἴκου του εἰργάσθη διὰ τὴν ἐξάλειψιν τῆς πλάνης, ἣτις ἐπεκράτει τότε παρὰ τοῖς συμπολίταις του. Ἐγνώριζεν, ὅτι ἡ ἐργασία του δὲν ἐπῆγαιεν ἐπὶ ματαίῳ. Ἐγνώριζε, ὅτι αὐτὸς ἔσπευε παρὰ τοῖς καλλιτέροις τῶν συγχρόνων του τὸν σπῶρον τῆς εὐγενεστεράς κατανοήσεως τῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ἠθέλεν οὔτε καὶ ἠδύνατο νὰ ψευσθῆ καὶ ἀφοῦ ἡ ὑψηλότερα ἀρχὴ τῆς πεποιθήσεώς του ἦτο ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦτο ἐδήλωσεν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ὅτι οὗτος εἶναι ἄξιος οὐχὶ ποινῆς, ἀλλὰ τῆς μεγαλυτέρας ἀστικῆς τιμῆς, τῆς δημοσίας σιτίσεως ἐν τῷ Πρυτανείῳ. Καὶ μόνον διὰ τοὺς τύπους ἐξήγησε τῇ ἐπιμόνῳ παρακλήσει τῶν φίλων του νὰ τῷ ἐπιβληθῆ μία μικρὰ χρηματικὴ ποινὴ διὰ τὴν ὅποιαν θὰ ἠγγυῶντο οἱ φίλοι του.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ κρίνῃ τις τὴν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου διαγωγὴν ταύτην τοῦ Σωκράτους.

Ἀσφαλῶς οὗτος οὐδεμίαν θὰ εἶχε ἀμφιβολίαν διὰ τὴν ἐπίδρασιν ταύτης ἐπὶ τῶν δικαστῶν. Αὐτὸς, λεπτὸς ψυχολόγος. ὄφειλε νὰ γνωρίζῃ, ὅτι ἐξηρέθιζεν τοὺς δικαστάς του μέχρῃ ἐσχάτων. Εἶχε τὴν πρόθεσιν ἄραγε νὰ τοὺς ἐρεθίσῃ; ἠθελε νὰ μεταβληθῆ εἰς μάρτυρα; καὶ διατί;

Μήπως ἐφρόνει ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠθέλεν ὠφεληθεῖ τὴν υπόθεσίν του; Ἄν ταῦτα ἐφρόνει θὰ εἶχε παρανοήσει τοὺς Ἀθηναίους του.

Ἡ ὄψις τοῦτον ματαιοδοξία τις; Οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ὀλιγώτερον ματαιόδοξος ἀπὸ τὸν Σωκράτην. Εἶχεν ἴσως ὁ ἔβδομηκονιούτης χορτάσει καὶ βαρεθῆ τὴν ζωὴν; Καὶ ἠθέλεν αὐτὸς ποῦ τὴν αὐτοκτονίαν κάτεδικα-

ξεν νὰ μεταχειρισθῆ πρὸς τοῦτο τὴν χεῖρα τῶν δικαστῶν;

Θὰ ἦτο ὁ χεῖριστος τῶν σοφιστῶν, ἐὰν, ὅπως τίνες θέλουν νὰ παραδεχθοῦν, προεκάλει ἐκ προθέσεως καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὴν εἰς θάνατον καταδικαστικὴν ἀπόφασιν. Οὐδὲν ἐκ πάντων τούτων. Δὲν τίθεται καλῶς τὸ ζήτημα, ὅταν ἐξετάζηται τί ὁ Σωκράτης διὰ τῆς καταστρεπτικῆς ἐκείνης δηλώσεως ἠθέλησε. Δὲν ἦτο δι' αὐτὸν μέσον τι πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος. Ἦτο ἡ ἀναγκαία ἔκφρασις τῆς προσωπικοτητός του. Ἐν πλήρει ἀδιαφορίᾳ διὰ τὰς συνεπειὰς ἔπραττεν οὗτος ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ὄφειλε νὰ πράξῃ. Ἐλεγε τὴν ἀλήθειαν, ἐξέφραζε τὴν πεποιθήσιν του. Ἐπίστευεν, ὅτι ἤξιζε τὸν φωτιστέφανον καὶ ἐξήτει τοῦτον.

Ἀσφαλῶς ἐν τῇ στάσει ταύτῃ τοῦ Σωκράτους ἐνυπάρχει ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη ἐκείνη τοῦ Ἑλληνικοῦ δοκτριναρισμοῦ. Ἀλλὰ μεγαλειώδης καὶ ἀξιοθαύμαστος μένει ἡ ἀφοβία μεθ' ἧς ὁ Σωκράτης ἐν τῇ πλέον κρισίμῳ στιγμή ἐθεώρησεν ἀνάξιον ἑαυτοῦ ἔστω καὶ πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ συμφέρον νὰ φανῆ ἄπιστος πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐκ παντὸς τούτου, ὅπερ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ γέροντος κατηγορουμένου διεδραματίζετο οὐδὲν ἠγνόουν οἱ δικασταὶ του. Ἡσθάνοντο μόνον, ὅτι ὁ παλαιὸς ἀντίπαλος τῆς δημοκρατίας ἠθελε διὰ τῆς στάσεώς του ταύτης νὰ τοὺς δείξῃ τὴν περιφρόνησιν, ἣν πρὸς αὐτοὺς ἔτρεφεν.

Ἐπὶ τοιαύτας συνθήκας οὐδεὶς ὄφειλε νὰ περιμένῃ πλέον μίαν δικαίαν κρίσιν ἐκ μέρους τῶν ἐξηγηριωμένων δικαστῶν. Ἐνα μέγα μέρος ἐξ ἐκείνων, οὔτινες κατὰ τὴν πρώτην στάσιν τῆς δίκης ὑπερεψήφισαν τῆς ἀπὸ τῆς κατηγορίας ἀπαλλαγῆς τοῦ Σωκράτους ἠνώθησαν μετὰ τὴν δευτέραν ἀπολογίαν τούτου μετὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν καταδικασάντων καὶ οὕτω τὸ Ἀθηναϊκὸν δικαστήριον ἐκπροσωποῦν τὸν τὸ δίκαιον δημιουργήσαντα Ἀθηναϊκὸν λαὸν κατεδίκασε εἰς θάνατον τὸν ἀθώοτερον, ὅστις συγκαταλέγεται μετὰ τούτου.

Ἐμίλησαν περὶ μιᾶς κωμικοτραγωδίας τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Ἐγὼ προσωπικῶς ὀλίγα γεγονότα γνωρίζω εἰς τὰ ὅποια ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀρμόζει ὡς εἰς τὴν δίκην τοῦ Σωκράτους. Περὶ τῆς μεγάλης πνευματικῆς ἀντιθέσεως μετὰ αὐτοῦ καὶ τῶν δικαστῶν του οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα. Προ

σωπικαὶ ῥαδιουργίαι ἠνώθησαν ἐν μιᾷ πολιτικῇ δίκῃ, ἥτις μὲ τὴν συνήθη διὰ τοῦ ἀνδρα τῆς ἐπιστήμης κατηγορίαν περὶ ἀθεϊσμοῦ εἰσέχθη. Διὰ πλειοψηφίας ἐλαχίστων ψήφων κηρύσσεται ἔνοχος εἰς ἀνήρ, τὸν ὁποῖον καθιστῶσιν ὑπεύθυνον δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οὗτος ἀποτελεσματικῶς ἐπολέμησεν. Ὑφίσταται πιθανότης νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοῦτον μία ἐλαφρὰ ποινή. Πλὴν ὅμως διὰ τῆς στάσεώς του προσβάλλει τὸν λαόν, ὅστις ἀπαρτίζει τὸ δικαστήριον καὶ οὕτω καθίσταται αὐτὸς οὗτος ὁ κατηγορούμενος κυρίως ὁ αἴτιος τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιβολῆς τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ἂν ἤθελεν ὁ Σωκράτης ἠδύνατο νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὰς φυλακάς. Οἱ φίλοι του ἦσαν ἔτοιμοι, ὅπως ἀνοίξωσι τὰς πύλας τῆς φυλακῆς. Ὁ Σωκράτης ἦτο εἰς θέσιν τῇ βοηθείᾳ τῶν φίλων του νὰ ἐπανορθώσῃ μόνος τὴν ἀδικίαν τῆς Ἀθηναϊκῆς λαϊκῆς δικαιοσύνης καὶ τίς οἶδε, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τέλει δὲν ἤθελον τὸν δικαιώσαι; Πλὴν καὶ αὐτοῦ παρητήθη. Δὲν ἐξετίμα τὴν ζωὴν τόσο, ὥστε δι' ἕν τοιοῦτον, κατώτερον κατὰ τὴν ἀντίληψίν του ἀγαθὸν νὰ διαπράξῃ μίαν τοιαύτην ἀδικίαν. Αὐτὸς ποῦ ἐπολέμησε τὴν ἀναρχίαν ποῦ ἀνεζήτησε τὸν νόμον τῆς Λογικῆς, ὧφειλε νὰ μὴ παραβῇ αὐτὸς οὗτος αὐτὸν καὶ ἂν ἤθελεν εἰσθαι οὗτος παράλογος.

Ἐνεκαρτέρησεν μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας. Ἡ ἡμέρα δὲ αὕτη εἶναι μία τῶν σπουδαιότερων ἀναμνήσεων τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ θαυμασμὸς δυὸ χιλιετηρίδων ἐξύμνησεν αὐτήν.

Ἀλλὰ τί τὸ ἰδιαιτέρον εἰς τὸ τοιοῦτον τέλος; Ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ τελευταῖος ἀθῶος ποῦ πιστὸς εἰς τὰς

πεποιθήσεις του ἐν συνειδήσει τοῦ δικαίου του ὠδηγήθη εἰς τὸν θάνατον. Καὶ χίλιοι ἄλλοι διέβησαν ἀτάραχοι, καθὼς αὐτὸς, τὸ σκοτεινὸν κρᾶσπεδον τοῦ θανάτου. Διατί μᾶς συγγινεῖ τότε τὸ τέλος τοῦ Σωκράτους τόσο πολὺ; Φρονῶ ὅτι τὸ συμπαρασῦρον ἐνταῦθα εἶναι ἡ ἔλλειψις παντὸς πάθους.

Δὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα οὐδὲν τραγικὸν μαρτυρικὸν αἰσθημα, οὐδεμία νικητήριος ἐπευφημία. Δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἐμπαθῆς ἐπιθυμία θανάτου, οὐδὲ φόβος, οὐδὲ πάθος. Δὲν ὑπάρχει ἢ μόνον ἡσυχία, διαύγεια καὶ ἡ υπερέφημος συνειδήσις τῆς ἀνάγκης.

Οὕτως ἔδει. Ἔστω οὕτω. Σπουδαῖον ῥόλον παίζει, φυσικὰ, ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἀνθρωπος ἀπεχωρίζετο πολὺ εὐκολώτερον ἢ ὁ σημερινός, τῆς ζωῆς, πλὴν ὅμως τὸ κύριον εἶναι, ὅτι ὁ Σωκράτης πεποιθῶς εἰς τὸ αἰώνιον βαίνει πρὸς τὸν θάνατον μετὰ σιωπηρᾶς συνέσεως, ὅπως καὶ εἰς καθὲ ἄλλην πράξιν τῆς ζωῆς του.

Ἐν πλήρει ἐμπιστοσύνῃ πρὸς τὴν θεϊκὴν ποδηγέτησιν δὲν ἔννοεῖ πόσον φοβερὸς εἶναι διὰ τοὺς ἄλλους ὁ θάνατος. Ζῆ ἐν τῇ Λογικῇ καὶ πᾶν μὴ λογικὸν δὲν τρομάζει αὐτόν. Οὕτω διέρχεται τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ζωῆς του συνδιαλεγόμενος μετὰ τῶν φίλων του περὶ διαφόρων ζητημάτων. Τακτοποιεῖ τὰς ὑποθέσεις του καὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἐν πλήρει εὐθυμίᾳ πίνει τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου.

Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἀνδρὸς ποῦ κατέβαλε καὶ τὸν χρόνον καὶ τὴν ἀροδοδὸν αὐτοῦ ἀφοῦ τὸ βλέμμα του ἀναπαύεται ἐπὶ τοῦ Αἰωνίου.

W. WINDEL BAND

